שנינו בברייתא לעיל שהיו שמונה נביאים מזרעה של רחב.
מבררת הגמרא: בְּשֶׁלָּמָא אינְהוּ [–ברוך שריה ירמיה וחנמאל]
מִיפַּרְשֵׁי – מצינו שהיו נביאים, אֶלָּא אַבָּהָתַיְיהוּ – אבותיהם, נריה
אבי ברוך, מחסיה אבי שריה, חלקיה אבי ירמיה ושלום אבי
חנמאל, מָנֶלָן שהיו נביאים. מבארת הגמרא: כְּדְעוּלָּא, דְּאָמַר עוּלָּא,
כָּל מָקוֹם שֶׁשָּׁמוֹ של הנביא וְשָׁם אָבִיו כתובים בְּענין נְבִיאוּת, בְּיָדוּעַ
שֶׁהוּא נָבִיא בֶּן נָבִיא, וכל מקום שרק שְׁמוֹ של הנביא כתוב וְלֹא שֵׁם
אָבִיו, בְּיָדוּעַ שֶׁהוּא נָבִיא וְלֹא בֶּן נָבִיא. ונביאים אלו שהוזכרו עם
שמות אבותיהם, סימן הוא שגם אבותיהם היו נביאים.
עוד הוסיף עולא: שכל מקום שֶׁשְּׁמוֹ של הנביא וְגם שֵׁם עִירוֹ
מְפוֹרָשׁ, בְּיָדוּעַ שֶׁהוּא מֵאוֹתָהּ הָעִיר הנזכרת. אבל אם כתוב שְׁמוֹ של
הנביא וְלֹא כתוב שֵׁם עִירוֹ, בְּיָדוּעַ שֶׁהוּא מירוּשָׁלַיִם.
בְּמַתְנִיתָא תָּנָא – בברייתא שנינו, כָּל שֶׁמַּעֲשָׂיו וּמַעֲשֶׂה אֲבוֹתָיו
סְתוּמִין – שלא מפורש בפסוק האם מעשיהם היו טובים, וּפָרַט לְךָ
הַכָּתוּב בְּאֶחָד מֵהֶן [–באב או בבן] לִשְׁבָּח, בְּגוֹן 'דְּבַר ה' אֲשֶׁר הָיָה אֶל
צְפַנְיָה בֶּן כּוּשִׁי בֶּן גְּדַלְיָה' (צפניה א א), שהיה צפניה נביא, בְּיָדוּעַ שֶׁגם
כושי אביו וגדליה אבי אביו היו צדיקים, וְהוּא [–צפניה] צַדִּיק בֶּן
צַדִּיק. וְכָל שֶׁפָּרַט לְךָ הַכָּתוּב בְּאֶחָד מֵהֶן לִגְנַאי, בְּגוֹן 'וַיְהִי בַּחֹדֶשׁ
הַשְּׁבִיעִי בָּא יִשְׁמָעֵאל בֶּן נְתַנְיָה בֶּן אֱלִישָׁמָע' (ירמיה מא א) וְהרג את
גדליה בן אחיקם הצדיק, בְּיָדוּעַ שֶׁגם נתניה אביו ואלישמע אבי
אביו היו רשעים, וְהוּא [–ישמעאל] רָשָׁע בֶּן רָשָׁע.
הגמרא מבארת מי היה הנביא מלאכי: אָמַר רַב נַחְמָן, מַלְאָכִי
הנביא, זֶה מָרְדְּכַי היהודי. וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמוֹ מַלְאָכִי, משום שֶׁהָיָה
מְשֻׁנֶּה לַמֶּלֶךְ אחשורוש, והוא חשוב כמלאך.
מקשה הגמרא: מֵיתִיבִי, בָּרוּךְ בֶּן נֵרִיָּה וּשְׂרָיָה בֶּן מַעֲשֵׂיָה וְדַנִיֵּאל
וּמָרְדְּכַי בִּלְשָׁן וְחַנֵּי זְכַרְיָה וּמַלְאָכִי, כּוּלָּן נִתְנַבְּאוּ לבני הגולה בְּשָׁנַת
שְׁתַּיִם לְמַלְכוּת דָּרְיָוֶשׁ השני בנו של אחשורוש, שיחזרו לבניית בית
המקדש שהותרה על ידי כורש הראשון, והופסקה לפני שמונה
עשר שנים על ידי השמרונים. הרי שמנו את מרדכי בפני עצמו
ואת מלאכי בפני עצמו, ולא יתכן שמלאכי זה מרדכי.
הגמרא: אכן מברייתא זו יש תְּיוּבְתָּא לרב נחמן.
תָּנְיָא, אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קָרְחָה, מַלְאָכִי זֶה עֶזְרָא הסופר.
אוֹמְרִים, מַלְאָכִי אינו כינוי לאדם אחר אלא כך שְׁמוֹ. אָמַר רַב נַחְמָן
[בַּר יִצְחָק], מִסְתַּבְּרָא כְּמַאן דְּאָמַר מַלְאָכִי זֶה עֶזְרָא, דִּכְתִיב בִּנְבִיאוּת
מַלְאָכִי (מלאכי ב יא), 'גָּלְתָה יְהוּדָה וְתוֹעֵבָה נַעֲשְׂתָה בְיִשְׂרָאֵל וּבִירוּשָׁלִָם
כִּי חִלֵּל יְהוּדָה קֹדֶשׁ ה' אֲשֶׁר אָהֵב וּבָעַל בַּת אֵל נֵכָר' – הנביא מלאכי
הוכיחם על שבגדו בה' וחללו את קדושתם כשנשאו נשים נכריות,
וכל זה עשו בפרהסיא בחוצות ערי יהודה ובירושלים. וּמַאן אַפְרִישׁ
נָשִׁים נָכְרִיּוֹת – ומי הוא הנביא שהוכיח את ישראל על שנשאו
נשים נכריות, הלא הוא עֶזְרָא, שאחר שעלו לארץ ישראל מגלות
בבל היו מהם שנשאו נשים נכריות, ועזרא הוכיחם והתוודה
והתפלל לה' שיחזרו בהם מדרכם הרעה, והועילו תפילותיו, ושבו
בתשובה. כִּדְכְתִיב (עזרא י ב) 'וַיַּעַן שְׁכַנְיָה בֶּן יְחִיאֵל מִבְּנֵי עֵילָם וַיֹּאמֶר
לְעֶזְרָא אֲנַחְנוּ מָעַלְנוּ בֵּאלֹהֵינוּ וַנֹּשֶׁב נָשִׁים נָכְרִיּוֹת'. ומכך שהחטא
של ישראל ותוכחת הנביא שוים בשניהם, מסתבר שמלאכי זהו
עזרא.
תָּנוּ רַבָּנָן, אַרְבַּע נָשִׁים יְפֵיפִיּוֹת הָיוּ בָּעוֹלָם, ואלו הן, שָׂרָה (ואביגיל
רחב) [רָחָב וַאֲבִיגַיִל] וְאֶסְתֵּר. וּלְמַאן דְּאָמַר לעיל (יג.) שאֶסְתֵּר
יְרֻקְרוֹקֶת [–ירוקה כהדס] הָיְתָה ולא יפה, אלא שחוט של חסד היה
משוך עליה, מֵפִיק [–מוציא] את אֶסְתֵּר ממנין הנשים היפות,
וּמְעַיֵּיל [–ומכניס] במקומה את וַשְׁתִּי.
תָּנוּ רַבָּנָן, רָחָב בִּשְׁמָהּ זִינְתָה – המזכיר את שמה נגרר אחר תאוות
זנות. יָעֵל בְּקוֹלָהּ – השומע את קולה. אֲבִיגַיִל בִּזְכִירָתָהּ – הנזכר בה.
מִיכַל בַּת שָׁאוּל בִּרְאִיָּיתָהּ – הרואה אותה. אָמַר רַבִּי יִצְחָק, כָּל
הָאוֹמֵר רָחָב רָחָב, כלומר כל המזכיר את שמה, מְיַד נִיקְרֵי – רואה
קרי. אָמַר לֵיהּ רַב נַחְמָן לרבי יצחק, אֲנָא אֲמִינָא – אני אמרתי רָחָב
רָחָב, וְלֹא אִיכְּפַת לִי – ואיני חושש. אָמַר לֵיהּ רבי יִצחק לרב נחמן,
כִּי קָאֲמִינָא בִּיהּ וּבְמַפֵּירָהּ – כוונתי רק למי שהכירה בעבר.
הגמרא ממשיכה לבאר את פסוקי המגילה: 'וּמָרְדֳּכַי יָדַע אֵת כָּל
אֲשֶׁר נַעֲשָׂה וגו' וַיֵּצֵא בְּתוֹךְ הָעִיר וַיִּזְעַק זְעָקָה גְּדֹלָה וּמָרָה'. מבררת
הגמרא: מַאי אָמַר מרדכי בזעקתו. מבארת הגמרא: רַב אָמַר, כך
היה זועק, גְּבֶהּ רשעות הָמָן מֵאֲשׁוּרוֹשׁ – עלו על לב המן דברי
רשעות שלא עלו על לב אחשורוש. וּשְׁמוּאֵל אָמַר, כך זעק, גָּבַר
מַלְכָּא עִילָּאָה מִמַּלְכָּא תַּתָּאָה – גבר המלך העליון [הקב"ה] על
המלך התחתון [המן]. והוא בלשון סגי נהור, כביכול גבר המן על
רצון ה'.
'וַתִּתְחַלְחַל הַמַּלְכָּה מְאֹד'. מבארת הגמרא: מַאי 'וַתִּתְחַלְחַל'
שפירושו שהתמסמס חלל גופה. אָמַר רַב, שֶׁמחמת הפחד החזק
שאחז בה פִּירְכָּה נָדָה. וְרַבִּי יִרְמְיָה אָמַר, הפחד גרם לה שֶׁהוּצְרְכָה
לְנַקֵּביהָ.
'וַתִּקְרָא אֶסְתֵּר לַהֲתָךְ'. אָמַר רַב, הֲתָךְ זֶה דָּנִיֵּאל, שהיה מסריסי
המלך החשובים עוד מימי בלשצר והועמד על ידי אחשורוש
לרשות אסתר. וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמוֹ הֲתָךְ, משום שֶׁבימי אחשורוש
חָתְכוּהוּ [–הורידוהו] מִגְּדוּלָּתוֹ ושמוהו כאחד הסריסים. וּשְׁמוּאֵל
אָמַר, לא נדחה דניאל בימי אחשורוש, ונקרא כך, משום שֶׁכָּל דִּבְרֵי
מַלְכוּת נֶחְתָּכִין [–מוכרעים] עַל פִּיו.
'וַתִּקְרָא אֶסְתֵּר לַהֲתָךְ וגו' וַתְּצַוֵּהוּ על מָרְדֳּכָי לָדַעַת מַה זֶּה וְעַל מַה
זֶּה'. אָמַר רַבִּי יִצְחָק, שָׁלְחָה לוֹ אסתר למרדכי רמז בדבריה, שֶׁמָּא
עָבְרוּ יִשְׂרָאֵל עַל חֲמִשָּׁה חומְשֵׁי תּוֹרָה דִּכְתִיב בָּהֶן (שמות לב טו) 'מֹשֶׁה
וּמֹשֶׁה הֵם כְּתוּבִים'.
'וַיַּגִּידוּ לְמָרְדֳּכַי אֵת דִּבְרֵי אֶסְתֵּר'. וְמכך שנאמר 'ויגידו' משמע
שאילּוּ אִיהוּ [–התך] לֹא אָזַל לְגַבֵּיהּ – לא הלך למרדכי לומר את
דבריה של אסתר שאינה יכולה להכנס לבית המלך. אומרת
הגמרא: מַתְנָא נלמד מנהג דרך ארץ, שֶׁאֵין מְשִׁיבִין עַל הַקַּלְקָלָה –
שלא יחזור שליח למשלחו לומר שלא הצליח בשליחותו. ולכן לא
חזר התך למרדכי, ואסתר שלחה דבריה עם אחרים.
'לֵךְ כְּנוֹס אֶת כָּל הַיְּהוּדִים וגו' הַנִּמְצְאִים בְּשׁוּשָׁן וְצוּמוּ עָלַי' עַד
'אֲשֶׁר לֹא כַדָּת'. אָמַר רַבִּי אַבָּא, שֶׁלֹּא כְּדָת (היה) [כָּל יוֹם וְיוֹם] –
שלא כמנהג שנהגתי עמו עד ליום זה, שהיה על פי דת התורה,
שֶׁבְּכָל יוֹם וְיוֹם עַד עֶכְשָׁיו נבעלתי למלך בְּאוֹנֶס, וְעַכְשָׁיו – מכאן
ואילך אבוא אליו בְּרָצוֹן, ואם כן, 'וְכַאֲשֶׁר אָבַדְתִּי אָבָדְתִּי', כְּשֵׁם
שֶׁאָבַדְתִּי מִבֵּית אַבָּא כשנלקחתי לבית המלך, כָּךְ אוֹבֵד מִמֶּךָּ –
שאאסר עליך כדין אשת איש שנבעלה לאחר ברצון שאסורה
לבעלה, אולם עד היום, שהיה זה באונס, היתה מותרת למרדכי
בעלה.
'וַיַּעֲבֹר מָרְדֳּכַי וַיַּעַשׂ כְּכל אֲשֶׁר צִוְּתָה עָלָיו אֶסְתֵּר', שאמרה
להתענות שלשה ימים. הגמרא מבארת מה הכוונה 'ויעבור': אָמַר
רַב, שֶׁהֶעֱבִיר יוֹם רִאשׁוֹן שֶׁל פֶּסַח בְּתַעֲנִית – שעבר על דין תורה וגזר
תענית ביום טוב ראשון של פסח. וּשְׁמוּאֵל אָמַר, דְּעָבַר עֲרַקוּמָא
דְּמַיָּא – שלולית של מים מכונסין, והיינו שעבר לציידו השני של
הנהר החוצה את שושן, לאסוף את היהודים שהיו שם כדי
להתענות.
'וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַתִּלְבַּשׁ אֶסְתֵּר מַלְכוּת'. שואלת הגמרא: 'ותלבש
אסתר בִּגְדֵי מַלְכוּת' מִיבָּעֵי לֵיהּ לכתוב. אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר רַבִּי
חֲנִינָא, מְלַמֵּד שֶׁלָּבְשָׁתָה [–ששרתה עליה] רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, ו'מלכות'
הכוונה לרוח הקודש הנקראת מלכות. ושייך לשון לבישה על
רוח, דִּכְתִיב הָכָא 'וַתִּלְבַּשׁ', וּכְתִיב הָתָם (דה"י ב' יא יט) 'וְרוּחַ לָבְשָׁה אֶת
עֲמָשַׂי' – רוח רצון שרתה על עמשי.
הגמרא מביאה מימרות נוספות שאמר רבי אלעזר בשם רבי
חנינא: וְאָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר רַבִּי חֲנִינָא, לְעוֹלָם אַל תְּהִי בְּרָכָה
הֲדְיוֹט כָּלָה בְּעֵינֶיךָ – אל תזלזל אפילו בברכת אדם פשוט, שֶׁהֲרֵי
שְׁנֵי גְּדוֹלֵי הַדּוֹר בֵּרְכוּם שְׁנֵי הֲדְיוֹטוֹת וְנִתְקַיְּימָה בָּהֶן, וְאֵלּוּ הֵן גדולי
הדור, דָּוִד וְדָנִיֵּאל. מבארת הגמרא: דָּוִד, דִּכְתִיב אֲרוֹנָה
אחר שקנה דוד את גרנו של ארונה להקים עליו מזבח, כדי לעצור
את המגיפה שנגרמה אחר שמנה את ישראל (שמואל ב' כד כג),
'וַיֹּאמֶר אֲרַוְנָה אֶל הַמֶּלֶךְ וגו' ה' אֱלֹהֶיךָ יִרְצֶךָּ', ונתקיימה ברכתו,
שנאמר (שם כד כה) 'וַיֵּעָתֶר ה' לָאָרֶץ וַתֵּעָצֵר הַמַּגֵּפָה מֵעַל יִשְׂרָאֵל'.
דָּנִיֵּאל, דִּכְתִיב דְּרְיָוֶשׁ, דִּכְתִיב שאמר לו בעת שהשליכוהו לגוב

המשך בעמוד קמג

האריות (דניאל ו יז), 'אֱלָהָךְ דִּי אַנְתְּ פָּלַח לֵיהּ בְּתְדִירָא הוּא יְשֵׁיזְבִינָּךְ' – ה' שאתה עובדו תמיד הוא יציל, ונתקיימה ברכתו וניצל.

מימרא נוספת: וְאָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר רַבִּי חֲנִינָא, אַל תְּהִי קַלְלַת חָרִיּוֹט קַלָּה בְּעֵינֶיךָ – תהיה זהיר אף מקללת אדם פשוט שֶׁחֲרֵי אֲבִימֶלֶךְ קִלֵּל אֶת שָׂרָה על כך שהסתירה ממנו שהיא אשת איש ואמר לה (בראשית כ טז) 'הִנֵּה הוּא לָךְ כְּסוּת עֵינַיִם' – הואיל וכיסית ממני שאברהם הוא אישך וגרמת לי את הצער הזה, יהי רצון שיהיו לך בנים עיורים, וְאכן נִתְקַיְּים בְּזַרְעָהּ, שנאמר (שם כז א) 'וַיְהִי כִּי זָקֵן יִצְחָק וַתִּכְהֶיָן עֵינָיו'.

מימרא נוספת: וְאָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר רַבִּי חֲנִינָא, כֹּא וְרֹאֵה שֶׁלֹּא כְּמִדַּת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִדַּת בָּשָׂר וָדָם – כחו של אדם אינו בהשוואה כלל לגבורת ה', שְׁמִדַּת בָּשָׂר וָדָם, אָדָם, תחילה שׁוֹפֵת קְדֵרָה – מושיב את הקדרה על הכירה, וְרק אַחַר כָּךְ נוֹתֵן לְתוֹכָהּ מַיִם, אֲבָל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נוֹתֵן מַיִם קודם שנמצאת הקדרה, וְאַחַר כָּךְ שׁוֹפֵת הַקְּדֵרָה לקבל את המים שעומדים שם כבר, לְקַיֵּים מַה שֶּׁנֶּאֱמַר (ירמיה י יג) 'לְקוֹל תִּתּוֹ הָמוֹן מַיִם בַּשָּׁמַיִם וַיַּעֲלֶה נְשִׂאִים' – ה' נותן תחילה מים באויר השמים ואחר כך מעלה עננים לקבלם.

מימרא נוספת: וְאָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר רַבִּי חֲנִינָא, כָּל הָאוֹמֵר דָּבָר בְּשֵׁם אוֹמְרוֹ – בשם בעל המימרא, מֵבִיא גְּאוּלָּה לָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר (אסתר ב כב) 'וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר לַמֶּלֶךְ בְּשֵׁם מָרְדֳּכָי' שבגתן ותרש רוצים להרגו, ונכתב בספר הזכרונות שמרדכי הציל את המלך, והתגלגל הדבר שעל ידי כך נגאלו ישראל.

מימרא נוספת: וְאָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר רַבִּי חֲנִינָא, צַדִּיק אָבַד – כשצדיק נפטר מהעולם, לְדוֹרוֹ אָבַד – רק אנשי הדור הפסידו, שאין מי שיגן עליהם מן הפורענות, אבל הצדיק עצמו אינו נאבד במיתתו, שהרי שב למקור מחצבתו. מָשָׁל לְאָדָם שֶׁאָבְדָה לוֹ מַרְגָּלִית, כָּל מָקוֹם שֶׁהִיא נמצאת, מַרְגָּלִית שָׁמָּה – בחשיבותה, ואינה מתעפשת ומרקיבה, וְלֹא אָבְדָה אֶלָּא לְבַעֲלָהּ. וכן הסתלקות הצדיק אינה הפסד אלא לדורו.

הגמרא ממשיכה לבאר את פסוקי המגילה: אחר שסיפר המן לאוהביו ולאשתו את כבודו ועושרו, אמר 'כָּל זֶה אֵינֶנּוּ שֹׁוֶה לִי בְּכָל עֵת אֲשֶׁר אֲנִי רֹאֶה אֶת מָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי יוֹשֵׁב בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ'. אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר רַבִּי חֲנִינָא, וכי בְּשָׁעָה שֶׁרָאָה הָמָן אֶת מָרְדֳּכַי יוֹשֵׁב בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ אָמַר 'כָּל זֶה אֵינֶנּוּ שֹׁוֶה לִי', כלומר, מה גרם להמן כשראה את מרדכי, שלא חש לכל הכבוד שהיה לו. אלא כְּדְרַב חִסְדָּא. דְּאָמַר רַב חִסְדָּא, זֶה [–מרדכי] בָּא להמן בְּפִרְווֹבּוּלִי – בטענת עושר, וְזֶה [–המן] בָּא למרדכי

בְּפֻרְזִבּוּטֵי – בשטר עניות. שהמן מכר עצמו לעבד למרדכי, והדבר השתכח, ובינתיים עלה המן לגדולה, ומרדכי היה מראה לו את שטר המכירה, להזכירו שהוא עבדו, ולכן אמר המן שכשרואה את מרדכי שמזכיר לו את עבדותו, שוב נכסיו אינם שוים לו, שמה שקנה עבד קנה רבו, ונכסיו של מרדכי הם.

אָמַר רַב פָּפָּא, וְקָרְוִי לֵיהּ הבריות להמן בעקבות מכירה זו, עֲבָדָא דְּמָזְדַבַּן בְּטַלְמֵי – עבד הנמכר בכברות לחם. שמכירתו היתה עבור ככרות לחם שחסרו לו להאכיל את צבאו.

'וְכָל זֶה אֵינֶנּוּ שֹׁוֶה לִי'. תיבת 'זה' משמעותה דבר הנמצא לפניו ומורה עליו באצבע, וּמַלְמֵד שֶׁכָּל גְּנָיְוו שֶׁל אוֹתוֹ רָשָׁע חֲקוּקִין עַל לִבּוֹ – אבן טובה היה נושא על לבו, שמצויר בה מקום אוצרותיו, וּבְשָׁעָה שֶׁרוֹאֶה אֶת מָרְדְּכַי יוֹשֵׁב בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ הצביע לעבר לבו וְאָמַר, 'כָּל זֶה אֵינֶנּוּ שֹׁוֶה לִי'.

מימרא נוספת: וְאָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר רַבִּי חֲנִינָא, עָתִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהַיּוֹת עֲטָרָה – להשרות את שכינתו, בְּרֹאשׁ כָּל צַדִּיק וְצַדִּיק, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה כח ה-ו), 'בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה ה' צְבָאוֹת לַעֲטֶרֶת צְבִי [וגו']' וְלִצְפִירַת תִּפְאָרָה לִשְׁאָר עַמּוֹ, וּלְרוּחַ מִשְׁפָּט לַיּוֹשֵׁב עַל הַמִּשְׁפָּט וְלִגְבוּרָה מְשִׁיבֵי מִלְחָמָה שָׁעָרָה'. הגמרא מבארת כיצד נלמד זאת מהפסוק: מַאי 'לַעֲטֶרֶת צְבִי וְלִצְפִירַת תִּפְאָרָה', לְעוֹשִׂין צְבִיוֹנוֹ וְלַמְצַפִּין תִּפְאַרְתּוֹ – לעושים את רצון ה' ומצפים תמיד לשבחו וגדולתו, יהיה ה' עטרה לראשם. יָכוֹל – שמא תאמר, לְכֹל – שכל העושים רצונו יזכו לכך, ואפילו אם הם מתגאים. תַּלְמוּד לוֹמַר 'לִשְׁאָר עַמּוֹ', רק לְמִי שֶׁמְּשִׁים עַצְמוֹ כִּשְׁיָרִים – שמחשיב עצמו כשיירי מאכלים, דהיינו שאינו מתגאה, הוא יזכה לכך.

הגמרא דורשת את המשך הפסוק המונה את הצדיקים שיזכו לעטרה: 'וּלְרוּחַ מִשְׁפָּט' – לשופטים את רוחם, זֶה חָנָן אֶת יְצִרוֹ וכופהו לשוב בתשובה. 'וְלַיּוֹשֵׁב עַל הַמִּשְׁפָּט', זֶה דַּיָּין הַדָּן דִּין אֱמֶת לַאֲמִתּוֹ. 'וְלִגְבוּרָה', זֶה הַמִּתְגַּבֵּר עַל יִצְרוֹ ואינו שומע לו לעבור עבירות. 'מְשִׁיבֵי מִלְחָמָה', אלו התלמידי חכמים שֶׁנּוֹשְׂאִין וְנוֹתְנִין בְּמִלְחַמְתָּהּ שֶׁל תּוֹרָה. 'שָׁעָרָה', [אִלּוּ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים] שֶׁמְּשַׁכְּמִין וּמַעֲרִיבִין בְּבָתֵּי כְּנֵסִיּוֹת וּבָתֵּי מִדְרָשׁוֹת, ונראים כשוערים הפותחים בבוקר את שערי בית הכנסת ובית המדרש ונועלים בערב.

הגמרא דורשת את הפסוק שאחריו: אָמְרָה מִדַּת הַדִּין לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם מַה נִּשְׁתַּנּוּ אֵלּוּ מֵאֵלּוּ – אומות העולם מישראל שזוכים לעטרה לראשם אם יש בהם מדות הללו, והלא גם בין אומות העולם ישנם כאלו שיש להם מדות אלו. אָמַר לָהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, יִשְׂרָאֵל עָסְקוּ בְּתוֹרָה, אוּמוֹת הָעוֹלָם לֹא עָסְקוּ בַּתּוֹרָה. אָמְרָה לֵיהּ מדת הדין, אם כן מובן שגם הרשעים בישראל שנידונים לגיהנם הוא משום שלא עסקו בתורה, ובמקום לעסוק בתורה 'גַּם אֵלֶּה בַּיַּיִן שָׁגוּ וּבְשֵׁכָר תָּעוּ' (ישעיה כח ז) כאומות העולם, ולפיכך 'פְּקוֹ פְּלִילִיָּה' – הם נשפטו לגיהנם.

הגמרא מבארת את המשמעות של 'פקו פליליה'. אומרת הגמרא: אֵין הפירוש של 'פְּקוֹ' אֶלָּא גִּיהִנָּם, שֶׁנֶּאֱמַר אצל אביגיל כשביקשה מדוד שלא יהרוג את נבל בעלה (שמואל א' כה לא), 'וְלֹא תִהְיֶה זֹאת לְךָ לְפוּקָה' – הזהירה אותו שלא יהיה לו מעשה זה למכשול, שירד עבורו לגיהנם. וְאֵין 'פְּלִילִיָּה' אֶלָּא דַּיָּינִין, שֶׁנֶּאֱמַר לגבי המכה אשה ויצאו ולדותיה שמשלם דמי ולדות (שמות כא כב), 'וְנָתַן בְּפְלִלִים' – כמה שישיתו עליו הדיינים. ואם כן 'פקו פליליה' היינו נשפטו לגיהנם.

הגמרא חוזרת לבאר את פסוקי המגילה: 'וַתִּלְבֹּשׁ אֶסְתֵּר מַלְכוּת וַתַּעֲמֹד בַּחֲצַר בֵּית הַמֶּלֶךְ הַפְּנִימִית', אָמַר רַבִּי לֵוִי, ממה שלא נאמר 'ותבא ותעמוד', יש לבאר ש'ותעמוד' הוא מלשון הפסקה, והכוונה שפסקה ונסתלקה רוח הקודש שליוותה אותה, שֶׁהִגִּיעָה לְבֵית הַצְּלָמִים – לבית עבודה זרה של אחשורוש, נִסְתַּלְּקָה הֵימֶנָּה שְׁכִינָה. כיון שראתה כך, אָמְרָה 'אֵלִי אֵלִי לָמָּה עֲזַבְתָּנִי' (תהלים כב ב), שֶׁמָּא אַתָּה דָּן אותי עַל כניסתי לבית הצלמים בְּשׁוֹגֵג, בְּמֵזִיד, וְעַל בִּיאתי אל אחשורוש מֵאוֹנֶס, אתה דן אותי כְּאילו באתי בְּרָצוֹן, שהרי אף שאני באה אליו בלי שקרא לי, זה מחמת אונס. אוֹ שֶׁמָּא רוח הקודש הסתלקה ממני עַל שֶׁקְּרָאתִיו לאחשורוש כֶּלֶב, שֶׁנֶּאֱמַר (שם כב כא) 'הַצִּילָה מֵחֶרֶב נַפְשִׁי מִיַּד כֶּלֶב יְחִידָתִי', מיד חָזְרָה וּקְרָאַתּוּ לאחשורוש אֲרִיֵה, שֶׁנֶּאֱמַר (שם כב כב) 'הוֹשִׁיעֵנִי מִפִּי אַרְיֵה'.

'וַיְהִי כִּרְאוֹת הַמֶּלֶךְ אֶת אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה'. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, שְׁלֹשָׁה מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת נִזְדַּמְּנוּ לָהּ [–לאסתר] בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, אֶחָד שֶׁהִגְבִּיהַּ אֶת צַוָּארָהּ כדי ליפותה, וְאֶחָד שֶׁמָּשַׁךְ חוּט שֶׁל חֶסֶד עָלֶיהָ, וְאֶחָד שֶׁמָּתַח אֶת הַשַּׁרְבִיט מהמלך עד אסתר, כדי שתגע בראשו. מבארת הגמרא: וְכַמָּה אמות מתח המלאך את השרביט. אָמַר רַבִּי יִרְמְיָה, שְׁתֵּי אַמּוֹת הָיָה השרביט וְהֶעֱמִידוֹ המלאך עַל שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אמות. וְאָמְרִי לָהּ, שהעמידו עַל שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה אמות. וְאָמְרִי לָהּ עַל עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע אמות. כְּמַתְנִיתָא תָּנָא – בברייתא שנו, שהעמידו עַל שִׁשִּׁים אמות. וְבֵן אַתָּה מוֹצֵא בַּאֲמָתָהּ [–בידה] שֶׁל בַּת פַּרְעֹה, ששלחה ידה למשות את משה מהיאור, והתארכה ידה ששים אמות. וְבֵן אַתָּה מוֹצֵא בְּשִׁנֵּי רְשָׁעִים – עוג מלך הבשן, שעקר הר להשליך על ישראל, ונקבוהו נמלים, ונכנס ההר בצוארו, וכשביקש לשמטו, התארכו שיניו ששים אמות וננעצו בהר, ולא היה יכול להוציאו. ואסמכתא לכך ששיניו של עוג התארכו, דִּכְתִיב (תהלים ג ח) 'שִׁנֵּי רְשָׁעִים שִׁבַּרְתָּ', וְאָמַר רֵישׁ לָקִישׁ, אַל תִּקְרֵי 'שִׁבַּרְתָּ' אֶלָּא שֵׁרִיבַטְתָּ – הגדלת. דעה נוספת כמה התארך השרביט: רַבָּה בַּר עוּפְרָן אָמַר מִשּׁוּם רַבִּי אֶלְיעֶזֶר, שֶׁשָּׁמַע מֵרַבּוֹ וְרַבּוֹ מֵרַבּוֹ, שאורך השרביט הגיע לְמָאתַיִם אמות.

'וַיֹּאמֶר לָהּ הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה מַה לָּךְ אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וּמַה בַּקָּשָׁתֵךְ עַד חֲצִי הַמַּלְכוּת וְתֵעָשׂ'. כוונתו היתה, שיתן לה רק עד חֲצִי הַמַּלְכוּת, וְלֹא כָּל הַמַּלְכוּת. ועוד רצה לרמוז לה, שלֹא יתן לה דָּבָר שֶׁחוּצִין לַמַּלְכוּת – שנמצא באמצע העולם, וחוצה את המלכות. וּמַאי נִיהוּ – ומהו, זה בִּנְיַן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ.

'יָבוֹא הַמֶּלֶךְ וְהָמָן אֶל הַמִּשְׁתֶּה'. תָּנוּ רַבָּנָן, מָה רָאָתָה אֶסְתֵּר שֶׁזִּימְּנָה אֶת הָמָן למשתה, ולא פעלה בדרך אחרת להציל את ישראל, רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, פַּחִים טָמְנָה לוֹ – התכוונה שעל ידי המשתה תביא להמן מכשול, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים סט כג) 'יְהִי שֻׁלְחָנָם לִפְנֵיהֶם לְפָח'. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר, מִבֵּית אָבִיהָ לָמְדָה – שמעה מפי התינוקות את מה שֶׁנֶּאֱמַר בפסוק (משלי כה כא), 'אִם רָעֵב שׂנאך הַאֲכִילֵהוּ לֶחֶם וגו' כִּי גֶחָלִים אַתָּה חוֹתֶה עַל רֹאשׁוֹ'. והיינו שסעודה לרשעים היא פתח למפלתם. רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר, אסתר זימנה את המן כְּדֵי שֶׁיִּכְנַע לאחשורוש וְלֹא יְבַטֵּל עֲצָה וְיִמְרוֹד באחשורוש, ואז לא תועיל השתדלותה אצלו לבטל את הגזירה. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, זימנה את המן כְּדֵי שֶׁלֹּא יַבִּירוּ בָּהּ שֶׁהִיא יְהוּדִית, ולא יפריעו לה להשתדל על ישראל. רַבִּי נְחֶמְיָה אוֹמֵר, כְּדֵי שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ יִשְׂרָאֵל, אָחוֹת יֵשׁ לָנוּ בְּבֵית הַמֶּלֶךְ, וישימו ביטחונם בה, וְיִסְיחוּ דַּעְתָּן מִן הָרַחֲמִים. רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר, כְּדֵי שֶׁיְּהֵא המן מְצוּי לָהּ בְּכָל עֵת לפני אחשורוש, אולי תמצא דבר להכשילו לפני המלך ויהרגהו. רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן מְנַסְיָא אוֹמֵר, אמרה אסתר, אוּלַי יַרְגִּישׁ הַמָּקוֹם שאני מקרבת את שונאי ישראל וירחם עלינו, וְיַעֲשֶׂה לָנוּ נֵס. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קָרְחָה אוֹמֵר, אַסְבִּיר לוֹ פָּנִים – אראה להמן פנים שוחקות, ויחשוד המלך שהוא חושק בי, כְּדֵי שֶׁיְּהֵרֹג הוּא וְהִיא – שהמלך יהרוג את שנינו בבעסו, וכשיהרג המן יתבטלו גזירותיו. רַבָּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר, מֶלֶךְ הַמַּכְפִּיף בדעותיו הָיָה אחשורוש, וחששה אסתר שאף אם תצליח לפתותו להרוג את המן ולבטל את גזירותיו, אם לא יהיה המן מזומן מיד להרגו יכול לחזור בו בינתים.

אָמַר רַבִּי נְחֶמְיָה, אף אחר כל הטעמים שנאמרו, עֲדַיִן צְרִיכִין אָנוּ לְטַעְמוֹ של רבי אליעזר המודע. דְּתַנְיָא, רַבִּי אֱלִיעֶזֶר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר, קְנָאַתּוֹ בַּמֶּלֶךְ קִנְאַתּוֹ בַּשָּׂרִים – אסתר גרמה להמן קנאה גם מצד המלך, שיראה כמה המן חשוב בעיניה, וגם מצד השרים, שיראו שהמן חשוב מהם, ועל ידי שכולם יקנאו בו, יהרגוהו ולא יחוסו עליו. רַבָּה אָמַר, טרם מפלת הרשע יש לו גדולה רבה, וזה סימן למפלה הקרובה לבוא עליו, שנאמר (משלי טז יח) 'לִפְנֵי שֶׁבֶר גָּאוֹן', ולכן הביאה אסתר את המן לגדולה רבה, כדי שמיד אחר כך תתחיל מפלתו. אַבַּיֵי וְרָבָא דְּאָמְרִי תַּרְוַיְיהוּ, פורענות הרשעים באה להם מתוך משתה, שנאמר על בלשצר בשחזר מהמלחמה שבה ניצח את דריוש וכורש (ירמיה נא לט), 'בְּחַמָּם אָשִׁית אֶת מִשְׁתֵּיהֶם וגו'

המשך בעמוד ג

וְהִשְׁכְּרָתִים לְמַעַן יַעֲלוֹז וְיָשֵׁנוּ שְׁנַת עוֹלָם וְלֹא יָקִיצוּ׳, כלומר, אכזין שיהא משתיהם בעת החום, כדי שמחמת הצמאון ישתו הרבה וישתכרו ותבוא להם פורענות, ואכן בלשצר וסיעתו היו חמים ועייפים וישבו לשתות והשתכרו, ובאותו הלילה נהרג בלשצר, הרי שמשתה הרשעים מביא להם פורענות, ואף אסתר אמרה, שמתוך המשתה תבוא פורענות לרשעים.

מספרת הגמרא: אַשְׁכְּחֵיהּ [–מצאו] רַבָּה בַּר אֲבוּהּ לְאֵלִיָּהוּ, אָמַר לֵיהּ רבה לאליהו, כְּמַאן חָזְיָא אֶסְתֵּר וְעָבְדָא הָכִי, כלומר, איזה טעם מכל הטעמים הנזכרים הביא את אסתר להזמין את המן למשתה. אָמַר לֵיהּ אליהו, כְּכוּלְּהוּ תַּנָּאֵי וּכְכוּלְּהוּ אָמוֹרָאֵי – מכל הטעמים שאמרו התנאים והאמוראים.

'וַיִּסְפֹּר לָהֶם הָמָן אֶת כְּבוֹד עָשְׁרוֹ וְרֹב בָּנָיו'. מבררת הגמרא: וְכַמָּה 'רֹב בָּנָיו', שמלשון 'רוב' משמע שהיה חידוש בדבר. אָמַר רַב, שִׁלְשִׁים בנים היו להמן, עֲשָׂרָה מהם מֵתוּ במיתה טבעית, וַעֲשָׂרָה אחרים נִתְלוּ כמסופר במגילה, וַעֲשָׂרָה אחרים היו רעבים ללחם וּמְחַזְּרִין עַל הַפְּתָחִים. וְרַבָּנָן בבית מדרשו של רב אָמְרִי, אוֹתָן שֶׁמְּחַזְּרִין עַל הַפְּתָחִים שִׁבְעִים הֲוָיָא, מלבד העשרים שמתו ונתלו, דִּכְתִיב (שמואל א' ב ה), 'שְׂבֵעִים בַּלֶּחֶם נִשְׂכָּרוּ', ואי אפשר לפרש כפשוטו, שהרי אם הם שבעים מדוע נשכרו בשביל לחם, אלא אַל תִּקְרֵי 'שְׂבֵעִים' אֶלָּא 'שְׁבָעִים', והכוונה לשבעים בני המן שחיזרו על הפתחים לבקש לחם. וְרַבִּי בַּר אַבָּא אָמַר, בני המן בּוּלָּן – שמתו ונשתלו ושרעבו ללחם, מְאָתַיִם וּשְׁמוֹנָה הֲווּ, שֶׁנֶּאֱמַר 'וְרֹב בָּנָיו', וגימטריא של 'ורב' הוא מאתים ושמונה. מקשה הגמרא: הרי 'וְרֹב' בְּגִימַטְרִיָּא מָאתָן וְאַרְבֵּיסַר הֲוֵי. מתרצת הגמרא: אָמַר רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק, 'וְרֹב' חסר כְּתִיב.

'בַּלַּיְלָה הַהוּא נָדְדָה שְׁנַת הַמֶּלֶךְ'. אָמַר רַבִּי תַּנְחוּם, כביכול נָדְדָה שְׁנַת מַלְכּוֹ שֶׁל עוֹלָם, והתעורר להושיע את ישראל. וְרַבָּנָן אָמְרִי, נָדְדוּ עֶלְיוֹנִים נָדְדוּ תַּחְתּוֹנִים – המלאכים נדדו להדיר את שנת אחשורוש והיו מבהילים אותו כל הלילה, ואמרו לו, כפוי טובה, שלם תמורה למי שעשה לך טובה. רָבָא אָמַר, שְׁנַת הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ מַמָּשׁ נדדה, משום דִּנְפַלָה לֵיהּ מִילְּתָא בְּרַעֲתֵיהּ – עלתה מחשבת חשד בלבו וְאָמַר, מַאי דְּקָמָן דְּזִמְּינְתֵיהּ אֶסְתֵּר לְהָמָן – מדוע הדבר החדש הזה שבא לפני, שאסתר מזמנת את המן למשתה, דִּלְמָא עֲצָה קָא עָקְלֵי עִילָּוֵיהּ דְּהַהוּא גַּבְרָא לְמִקְטְלֵיהּ – אולי יש מחשבות בלב אסתר והמן להרגני. הָדַר אָמַר – אחר כך חזר בו ממחשבה זו, דְּאִי הָכֵי – אם אכן הם חושבים כך, וכי לֹא הָוָה גַּבְרָא דְּרָחִים לִי דַּהֲוָה מוֹדַע לִי – האם לא היה אדם שאוהב אותי ובא להודיעני. הָדַר אָמַר – שוב חזר למחשבה הראשונה, אכן הם חושבים להרגני, ומה שאין אדם שבא להודיע לי על כך, דִּלְמָא אֵיכָא אִינִישׁ דְּעָבַד בֵּי טִיבוּתָא וְלֹא פַּרְעָתֵיהּ – אולי יש אדם שעשה לי טובה ולא פרעתי לו טובה על כך, וּמִשּׁוּם הָכֵי מִימְנְעֵי אִינָשֵׁי וְלֹא מָגַלּוּ לִי – ולכך אנשים נמנעים מלגלות לי, שיודעים שלא תצמח להם שום טובה מזה. מִיָּד הֶחְלִיט לתקן דבר זה, 'וַיֹּאמֶר לְהָבִיא אֶת סֵפֶר הַזִּכְרֹנוֹת דִּבְרֵי הַיָּמִים', שיחפשו שם מי עשה לי טובה ולא קיבל גמול על כך.

'וַיִּהְיוּ נִקְרָאִים'. מְלַמֵּד שֶׁהַדברים שהיו כתובים בספר, נִקְרָאִים מֵאֵלֵּיהֶן, שאם משרתי המלך היו קוראים אותו, היה הכתוב אומר 'וידהיו קוראים'.

'וַיִּמָּצֵא כָּתוּב'. שואלת הגמרא: הרי ספר זכרונות ומעשה מרדכי נכתב זמן רב קודם לכן, ואם כן מדוע נאמר 'כתוב', כָּתַב מִכָּעֵי לֵיהּ. אלא מְלַמֵּד